

TEMES

Nació i identitat nacional a la *Revista Jurídica de Catalunya*. Materials per al debat

Manuel P. Nespereira

HISTORIADOR

Aquestes línies no pretenen res més que donar a conèixer, en la mesura que sigui possible, amb les mateixes paraules dels autors, la concepció que es difonia de Catalunya com a entitat nacional des de la *Revista Jurídica de Catalunya* i quins eren els trets que la identificaven com a tal, tot entenent el moment de la seva publicació com el de la conformació política d'uns corrents propis del desig i, alhora, de la percepció dels catalans com a subjectes nacionals diferents dins el conjunt de la monarquia espanyola. Aquestes ratlles poden exemplificar el caràcter que la nació catalana tenia per a ells: «*La oligarquía visigótica pasó por encima de estos inmovibles organismos sin influir en su existencia y desarrollo, y por esta razón cuando un puñado de soldados del profeta destruyó el flaco vínculo de su dominación, dejando a la sociedad ibérica entregada al impulso de sus inclinaciones naturales, ingénitos, espontáneos surgieron en plena luz más robustos y vigorosos que nunca aquellos mismos pueblos o nacionalidades, sobre las que pasaron, sin lograr*

destruirlas, fenicios y griegos, cartagineses y romanos, visigodos y suevos y vándalos y alanos y árabes y sirios y barberiscos; esos mismos pueblos que subsisten hoy, más distanciados que nunca a pesar de la dominación castellana y a pesar de haber sido esta dominación tan admirablemente servida por el absolutismo de los reyes primero, y por el despotismo de los parlamentos después.»¹

Òbviament, doncs, el tarannà que traspua la *Revista Jurídica* d'aquesta primera època ve marcat i condicionat per la necessitat de donar contingut a les preguntes que sobre la mateixa identitat col·lectiva s'estaven produint. La codificació del dret a l'Estat espanyol,² i el creixement de la població a conseqüència del desenvolupament industrial, amb les seves masses desarrelades que es convertien en terrer fèrtil per a les doctrines revolucionàries, requerien una resposta que permetés el manteniment de la singularitat pròpia i que, alhora, preservés els fonaments bàsics de la societat tradicional.

La *Revista* dona resposta a aquests dos elements, tant en el camp del dret com en el de la definició teòrica de la *nació* i la *identitat* catalanes. Respecte al primer punt, encara que aquest no és l'objectiu de l'article, cal esmentar el fet que durant els cinc anys que separen l'aparició de la *Revista* del canvi de segle, la presència d'aquesta problemàtica resulta abassegadora, si bé cal fer referència a certs articles puntuals, com ara els que tracten el manteniment de certes figures, com la de la *pubilla*, o algunes lleis força locals, com els *Costums de Tortosa*.³

La citació anterior permet fixar el caràcter que la nacionalitat catalana posseïa per a Prat de la Riba i que va saber transmetre als membres de la seva generació; una nació producte de la mateixa terra, intemporal i eterna. Aquesta citació s'ha extret del comentari del llibre de Romaní

¹ Enric PRAT DE LA RIBA I SARRÀ, *Revista Jurídica de Catalunya* (RJC), 18 (1896).

² Comissió nomenada per l'Acadèmia el 31 de maig de 1899: Pla i Soler, Bertran d'Amat, Guillem M. de Brocà, Pella i Forgas, Estanyol i Colom, Tell i Lafont, Borrell i Soler. Aprovat l'informe per l'Acadèmia el 28/8/1899. «Instituciones Jurídicas de Cataluña que conviene conservar en el Apéndice del código civil», RJC, 52 (1899).

³ COL·LEGI D'ADVOCATS I DISTRICTE NOTARIAL DE TORTOSA, «Instituciones civiles de las 'Costums de Tortosa' que han de conservarse en el Apéndice de Derecho de Cataluña», RJC, 53 (1899).

Puigdemolas sobre la dominació visigòtica a la Península, que qüestiona la influència que aquest període representà per a la constitució de les nacionalitats peninsulars.

Un cop fetes les primeres precisions, ens hem d'endinsar en els eixos que constitueixen la definició de la identitat i la nació catalanes. La gran habilitat de Prat de la Riba i els seus companys d'aquest període rau en la capacitat d'aplegar, dins la definició, elements estàtics i dinàmics. D'una banda, com ja hem assenyalat, la nació, l'ésser profund de Catalunya, és atemporal i ahistòric. Aquest element ontològic roman immutable, com es desprèn de la citació abans esmentada a despit de l'esdevenir històric. Però, alhora, aquesta essència impregna la producció cultural, política, social, etc., dotant-la d'una marca pròpia.

Quins són, però, els elements dinàmics i fins a quin punt poden disposar d'autonomia en el seu desenvolupament? La resposta no és fàcil, i l'anàlisi corre el risc de provocar més preguntes que respostes.

*«El consentiment no pot ser mai base de formació de col·lectivitat territorial alguna.»*⁴ A partir d'aquesta premissa, la configuració de la nacionalitat i la identitat del poble esdevenen possibles a partir de l'acceptació de la preexistència de la nació. Més aviat diríem que cal tornar als elements estàtics, de manera que Prat pot afegir:

«De l'Estat feudal a l'Estat modern ha variat l'organització social interna, però els principis cohesionadors són fonamentalment els mateixos: la força i l'interès, no la lliure voluntat i l'espontani consentiment.»

*»L'error capital de Gasparotto és la confusió entre estat i nacionalitat. El socialisme i el cosmopolitisme desestabilitzen l'estat, però no impedeixen la vida de les nacionalitats. Lluita de classes ha existit sempre, en totes les edats.»*⁵

El dret, un dels punts que més ens interessa, no és una altra cosa que la plasmació codificada d'un seguit de normes que, bevent de la font essencial, el poble es va donant a si mateix per afrontar les diferents problemàtiques i alhora regular la relació a l'interior del grup nació; i aquest element de dret es configura, finalment, en un dels principals determinants del fet nacional. En

⁴ PRAT DE LA RIBA I SARRÀ, «Miscelánea jurídica. El principio de las nacionalidades en la sociología y en el derecho internacional», RJC, 38 (1898).

⁵ PRAT DE LA RIBA I SARRÀ, «Miscelánea jurídica. El principio...», RJC, 38 (1898).

aquest sentit, Prat és un deixeble fidel de Savigny i del seu mestre, Duran i Bas, però no cal citar només Prat; Ildefons Sunyol identifica fins a tal punt poble i dret que escriu: «*El dret d'un poble no es mata amb una llei ni amb un codi, se'l mata destruint els seus òrgans jurídics propis. Cal formar el dret civil del nostre poble, creant-hi a l'efecte els organismes adients.*»⁶

Cal no amagar el fet que, malgrat la forta influència francesa en la intel·lectualitat catalana del tombant de segle, els conceptes de *nació* i de *nacionalitat* es troben fortament impregnats de germanisme: de Hegel i, sobretot, de Savigny. Del segon ja hem comentat la seva influència dins l'escola del dret catalana, encapçalada per Manuel Duran i Bas; respecte a la influència hegeliana, aportem, per la seva fidelitat al filòsof alemany, la citació següent: «*La Nació és una realitat vivent i activa, l'ànima col·lectiva de la qual s'encarna en un cos terrestre.*»⁷

La *raça*, segons Prat, és «*un grup social dotat d'un mateix esperit col·lectiu*».⁸

«*L'estat ve a ser quelcom a manera d'òrgan, de part vivent de la nacionalitat [...]. No pot pertànyer a dues nacionalitats diferents. [...] Dins les arbitràries formacions polítiques, una societat integrada per dues o més nacionalitats, si la seva Constitució és unitària, si hi ha un sol estat, aquest serà l'estat d'una sola de les nacionalitats que comprèn.*»⁹

Cal destacar que, malgrat el pes que *a posteriori* tingué Prat de la Riba, hi ha, certament, una divergència en el concepte de l'origen de la nació o poble, que ambdós noms es donen en el conjunt d'homes que conviuen en comunitat.¹⁰ A tall d'exemple, cal recuperar les paraules de

⁶ Ildefons SUNYOL, «Observaciones sobre el futuro», RJC, 8 (1896).

⁷ PRAT DE LA RIBA I SARRÀ, «Miscelánea jurídica. La nación: fuerzas que concurren a producirla», RJC, 43 (1898): «*Combinant el positivisme de Taine i l'idealisme de Renan, la Nació té dos fonaments, el físic i el psicològic i descansa damunt d'ambdós.*»

⁸ PRAT DE LA RIBA I SARRÀ, «Miscelánea jurídica. Etnología», RJC, 58 (1900).

⁹ PRAT DE LA RIBA I SARRÀ, «Miscelánea jurídica. El problema de la dictadura», RJC, 17 (1896).

¹⁰ El mateix Prat, i a causa de la seva formació enciclopèdica, fa constar quins són, al seu entendre, els pensadors cabdals dins el camp de la definició del fet nacional: «*Respecte al tema de la nació, un cop s'han estudiat Herder, Lazarus, Taine, Stuart Mill i Taparelli, s'està en possessió del saber actual sobre la matèria*», «Miscelánea jurídica. La nación...», RJC, 43 (1898).

Torné i Alerany, molt més renanià, quan assenyala: «*Què és el poble? El ser dels pobles no es genera per elements de caràcter objectiu; un poble no és més que una reunió d'homes que es miren com un poble, dinàmic, producte espiritual dels membres que el componen. Les dades objectives contribueixen a la realització de les fases prèvies, dels passos vertaderament determinants en la construcció dels pobles.*»¹¹

On podem trobar el punt que uneix els pensaments de Prat de la Riba amb els de Torné Alerany? Potser en la voluntat del poble de romandre, constituint-se en singularitat col·lectiva davant del jacobinisme del segle XIX. La Revolució Francesa, per a Prat i per a la resta dels seus companys, com per a alguns dels seus majors —recordem, respecte a això, el discurs inaugural de Pella i Forgas del curs 1893-1894 a l'Ateneu Barcelonès—,¹² representa el punt en què la nacionalitat catalana ha estat més en perill de desaparició. La nació, constituïda com a tal en els seus organismes intermedis durant l'edat mitjana, fou desballestada per les teories que en nom de la llibertat individual ignoraven la llibertat dels cossos socials, unes

¹¹ TORNÉ I ALERANY, «Psicologia social», RJC, 11 (1896).

¹² PELLA I FORGAS, Josep, *La crisis social, filosofía de la historia contemporánea*, Discurs inaugural a l'Ateneu Barcelonès, curs 1893-1894. Entre les seves afirmacions cal destacar les següents: «*Hubo un clasicismo político [...] que resolvía con ademán mesurado todas las cuestiones políticas, económicas y sociales [...] cuando a deshora de la caída del Imperio en Francia y un periodo de revoluciones y desórdenes y una invasión de materialismo y democracia ha arrinconado el clasicismo en todos los terrenos. La potencia avasalladora del capital, centuplicada su energía con el empleo de la gran maquinaria, condensándose además en masas enormes por medio de las S.A., cayó sobre la sociedad industrial, y hallando abolidos los gremios y otras antiguas instituciones, que hubieran encauzado o paralizado su invasión, desconcertó el orden antiguo, y absorbida la pequeña industria, puso por fin en las calles de las grandes ciudades la ingens multitude, la multitud de los proletarios contemporáneos.*»

«*El viejo oráculo todavía balbucea frases trasnochadas: libertad de trabajo, ley de la oferta y la demanda. [...] A la soledad del templo ya llegan los alaridos del ejército del socialismo contemporáneo.*»

«*El parlamentarismo muere, y esto acaece en los Estados europeos que han cambiado las bases de su derecho constituyente, antes en la mesocracia y en la riqueza más o menos organizadas y resistentes, y ahora edificadas en las arenas movedizas del sufragio universal.*»

institucions creades per cada poble per donar resposta a les necessitats particulars, a partir de la seva idiosincràsia.

*«Y el hombre, revestido de derechos absolutos, que se denominan individuales por que lo han reducido a la condición de individuo, vive solo y abandonado a sí mismo en medio de estos grandes estados.»*¹³

*«Los revolucionarios franceses [...] partiendo de un concepto abstracto del individuo y confundiendo la libertad con la igualdad [...] declararon la guerra a todas las instituciones colectivas [...]. El resultado de estas ideas [...] fue desorganizar la sociedad y reducirla a una masa inorgánica de individuos regidos por un solo poder, el real primero, el estado después. De ahí nació la centralización, concentración de todas las fuerzas, de todas las actividades directivas en un poder único, en el poder del estado.»*¹⁴

En destruir aquests organismes intermedis, l'estat vol reconduir la vida de les nacionalitats, reduint-les a una condició d'agonia permanent perquè l'única supervivent sigui la nació que ha donat a l'estat la seva essència, en aquest cas, la nacionalitat castellana. Si es fa això, la mort de les nacions que no reivindiquin la seva condició no deixa de ser la «crònica d'una mort anunciada»: *«Dicen que se conciben mal dentro de una Nación diferentes regímenes de derecho civil, y tienen sobrada razón. Por ésta y por otras que no es del caso referir, nos hemos convencido nosotros de que España no es una Nación sino un Estado en el que viven o mejor de hecho mueren, agonizan, varias nacionalidades.»*¹⁵

Aquestes nacionalitats existeixen i tenen unes facultats inalienables, tant si posseeixen un estat en què puguin desenvolupar totes les seves potencialitats com si es troben mancades d'aquest estat. La principal i més important d'aquestes facultats, inherents a qualsevol nacionalitat, és la

¹³ Joan Josep PERMANYER Y AYATS, «Reformas que exige el actual estado social de Cataluña en el sistema tributario», Inaugural de 27 abril de 1897 de l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació. RJC, 23 (1897). En aquest article, Permanyer i Ayats reconeix que reproduïx el Criteri Econòmic Catalanista elaborat a l'assemblea de Balaguer el 1894.

¹⁴ Joaquim GIRALT I VERDAGUER, «Proyectos de ley para la organización administrativa regional», RJC, 41 (1898).

¹⁵ PRAT DE LA RIBA I SARRÀ, RJC, 8 (1896).

sobirania: «*La sobirania resideix originàriament a la nacionalitat, tant si aquesta es troba dividida en estats units per mitjà de la confederació, com si forma un estat federal.*»¹⁶

«*Davant el descrèdit del sistema plebiscitari mitjançant el sufragi universal, presentar la sobirania popular com a fonament dels grups socials que l'autor qualifica de nacionalitats és una ceguesa incomprendible.*»¹⁷

A més a més, el que queda clar és la diferent concepció de l'*estat* i la diferent tradició política entre Castella i Catalunya. Els castellans busquen la creació d'una societat uniforme, en la qual els seus membres siguin desposseïts d'organismes intermedis i dels costums, entesos com el conjunt de pràctiques legals nascudes de la voluntat lliure dels individus per a les seves interrelacions i la determinació de la manera d'enfrontar-se als diferents aspectes de la vida en comú, el dret consuetudinari. Per contra, la tradició política i d'estat a Catalunya representa el pactisme com a tipus de relació entre el poder i els ciutadans, que defensen les seves institucions com a garants del dret que han anat forjant al llarg del temps, fins constituir un corpus que protegeix el ciutadà davant l'estat, de tal manera que aquest deixa el seu caràcter omnipotent perquè ha de descendir fins a la negociació amb els organismes socials.

Una de les institucions que l'estat liberal ataca és el dret de família. Hem d'entendre la importància que Prat de la Riba i els seus companys donen a la família a partir dels conceptes de *nació* i de *societat* que defensen. Una societat que està basada no en els individus sinó en un seguit d'agrupacions d'individus que estructurin la carcassa social. La família és la primera d'aquestes agrupacions. Per tant, l'atac a aquesta institució fóra quelcom de semblant a l'atac a tot l'edifici social, i aquests atacs poden anar, originàriament, adreçats a qualsevol dels mecanismes de reproducció del nucli familiar.

Així, l'abril de 1899, a la secció Miscel·lània Jurídica, Prat de la Riba dedica un article a parlar sobre la *Liberté de tester*, d'Henri Coulon. Tot l'article és una diatriba contra l'obligació de dividir l'herència, que és una

¹⁶ PRAT DE LA RIBA I SARRÀ, «Miscelánea jurídica. Le Fur: État fédéral et confédération d'États», RJC, 22 (1897).

¹⁷ PRAT DE LA RIBA I SARRÀ, «Miscelánea jurídica. El principio...», RJC, 38 (1898).

causa d'afebliment nacional i d'enfonsament de la família. És una obligació introduïda pels revolucionaris per exterminar les famílies aristocràtiques; finalment, ho van aconseguir després de la reglamentació napoleònica.¹⁸

No es tracta, doncs, d'un problema banal; l'home, i en això coincideix amb Moliné i Brasés,¹⁹ no és un animal sociable, és un animal social. L'estat, en pretendre desmantellar els fonaments de l'estructura social, el que cerca realment és la destrucció de l'edifici damunt del qual creix la nació. Desproveïda de les arrels que beuen de la terra i la tradició, la nacionalitat haurà de sucumbir davant les estructures tiràniques del despotisme que, per a Prat, és el mateix que ceneixi la corona del tirà que la insuportable tirania del sufragi universal i els parlaments corruptes.

En aquest darrer sentit, cal remarcar el fet del desigualtarisme de Prat de la Riba, que en aquest període juvenívol no queda ni amagat ni esmorteït: «*La llei que iguala la capacitat electoral no pot igualar al temps ni la independència, ni l'energia de caràcter, ni el poder de tots els ciutadans, els febles han de sucumbir i de fet ho fan.*»²⁰

Falta definir, finalment, la funció de la llengua com a determinant nacional. A banda de l'atenció que mereix la primera de les intervencions de Permanyer i Ayats sota el títol «Necesidad que la vida jurídica en Cataluña sea catalana en todas sus esferas»,²¹ cal assenyalar el fet que la

¹⁸ PRAT DE LA RIBA I SARRÀ, «Henri Coulon: *La liberté de tester*», RJC, 47 (1899).

¹⁹ «*L'home és sociable per naturalesa. És una sociabilitat natural, fruit diví, abans que una associació convencional*», tal com indica Rousseau.

«*Déu, en crear els homes sociables, ha fet de l'associació la condició essencial de sa existència.*»

«*Lo pacte social rousseaunià conté el germen del més absolut despotisme perquè redueix la Nació a dos termes extrems, l'individu i l'Estat sense cap element intermedi.*»

«*Lo Pacte Social no produeix cap altra cosa que l'Absolutisme del Soberà (sigui una assemblea, un grup o un individu) ocasionat per la anulació de tots els drets individuals y exercit per la rahó d'Estat.*» Ernest MOLINÉ I BRASÉS, «Estudis de regionalisme», *La Veu de Catalunya*, 1 i seg., 1891. Cal fer notar que aquest text neix de la traducció de: A. POUQUET, *Jerarquia i descentralització*, París, 1866.

²⁰ PRAT DE LA RIBA I SARRÀ, «Reformas del Sufragio Universal», RJC, 42 (1898).

²¹ Joan Josep PERMANYER Y AYATS, «Necesidad que la vida jurídica de Cataluña sea catalana en todas sus esferas», RJC, 10 (1896).

mateixa especificitat de la *Revista Jurídica* feia que el tema no tingués a les seves planes el tractament ni el pes amb què era reflectit en altres plataformes culturals. Malgrat això, i a més del treball de Permanyer esmentat més amunt, cal destacar la intervenció de Giralt i Verdaguer l'any 1901: «[...] *somos una corporación, pero una corporación catalana*», i termina demanant als membres de la Corporació que no es pugui dir que «*esta Academia es mero campo de torneo, en donde adiestramos la oratoria en lengua que no es la propia, y aguzamos la dialéctica para las lides forenses, sino taller donde nuestra inteligencia forja y elabora los materiales jurídicos que puedan ser útiles a nuestra querida Patria*».²² Entesa aquesta, ara sí, com Catalunya.

Per cloure aquestes línies d'autodefinició, només resta dir que, amb tot, el camí conduïa necessàriament a l'esperança, sobretot si tenim en compte que «*hi ha majors signes de renaixement en el pensament polític contemporani en aquells llocs a on al desencís s'afegeixen qüestions de raça o nacionalitat*».²³

Hem volgut reflectir la idea de *nació* i els elements que configuren la identitat del poble català mitjançant les paraules dels mateixos autors. El pes de Prat de la Riba determina quantitativament i qualitativament el gruix més important d'aportacions respecte a aquest i altres temes, atesa, sobretot, la tribuna pública que li oferia una secció fixa com la Miscel·lània Jurídica. No obstant això, no hem de negligir el fet de la sintonia bàsica entre el seu pensament i el de la resta d'intel·lectuals citats.

Quins són els conceptes de *nació*, *pàtria* i *identitat*? Hem parlat dels trets *estàtic* i *dinàmic* d'aquests conceptes tot just encetades aquestes petites reflexions. El primer dels determinants reproduïx, per a Prat, l'ànima de Catalunya, i aquesta roman malgrat l'esdevenir històric. Però —i això resulta també crucial—, al llarg del temps, aquest element estàtic impregna tota la producció de Catalunya, des dels organismes socials, les lleis i les institucions, i crea les que més escauen al propi tarannà, com ara la llengua, el dret, les maneres de fer política, la filosofia, la literatura, etc. Tots els productes del poble català són sedassats per aquest component estàtic. Però

²² Sessió inaugural de 1901 de l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació.

²³ PRAT DE LA RIBA I SARRÀ, «Combes de Lestrade: *Droit politique contemporain*», RJC, 56 (1900).

el coneixement d'aquest component no és possible si no és mitjançant l'anàlisi dels elements dinàmics, que són, finalment, la manifestació física de l'ànima catalana.

Els components dinàmics que permeten que ens endinsem en l'estudi de l'ésser real de Catalunya fan referència, des del punt de vista del dret, a la defensa del costum com a font de dret positiu; en el seu aspecte polític, del manteniment del pacte com a forma de relació entre el sobirà i els ciutadans i, sota el seu aspecte més sociològic, d'una estructura que té com a cèl·lula la família i no pas l'individu, i que creix interrelacionant-se per raons de parentiu, afinitat o interès fins a la constitució d'una societat civil poderosa a partir del manteniment dels organismes mitjancers entre l'estat i els ciutadans; una societat civil en la qual es manté la jerarquia social i que és fruit de totes aquestes premisses i dels resultats que aleshores estaven oferint els diferents sistemes liberals parlamentaris, es renuncia al sufragi universal i als parlaments interclassistes per donar lloc a la distribució de la representació política a partir de cada un dels grups en què se subdivideix la societat. Es tracta, en definitiva, de la creació o de la supervivència, en el seu cas, d'un conjunt d'institucions particulars, defensores del dret dels ciutadans i que, de fet, tendien a crear, enfront de la uniformització jacobina, un estat paral·lel a l'estat oficial en què poguessin quedar recollides les aspiracions corporatives dels diferents membres del cos social.

Cal no oblidar, però, la conjunturalitat de gran part dels plantejaments exposats fins ara, molts dels quals serien arraconats posteriorment en pro del pragmatisme necessari en la política quotidiana. Nogensmenys, la joventut de Prat de la Riba feia que moltes de les seves afirmacions estiguessin carregades d'un to arrauxat que no trigaria a perdre per donar pas, no a la renúncia dels seus principis bàsics, sinó a un desenvolupament pragmàtic i assossegat dels materials per bastir el que havia de ser el renaixement nacional de Catalunya, primer des de la Diputació i després des de la Mancomunitat.